

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ТКАЧЕНКО Олеся Яківна

**ДОФІЛОСОФСЬКИЙ СВИТОГЛЯД:
ПРОБЛЕМА ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ**

09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ - 1997

AB 38.43a
Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі філософії Українського державного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Науковий керівник: ФЕДІВ Юрій Олександрович
кандидат філософських наук, професор.

Офіційні опоненти: БОЙЧЕНКО Іван Васильович
доктор філософських наук, професор.
ПШЕНИЧНЮК Вячеслав Олександрович
кандидат філософських наук, доцент.

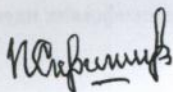
Провідна установа: Центр гуманітарної освіти НАН України.

Захист дисертації відбудеться " 29 " вересня 1997 р.
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01. 01. 37 у
Київському університеті імені Тараса Шевченка, за адресою: 252017,
Київ-17, вул. Володимирська 60, ауд. 328.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська 58).

Автореферат розісланий "27" серпня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

проф. Скрипка П.І.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00751103 (H)

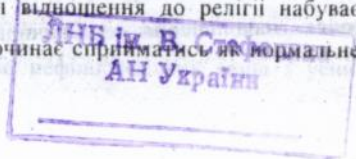
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Вітчизняна культура, наша генетична пам'ять, попри всі негаразди, які спіткали український народ, зберегла суттєві риси прадавнього світогляду східних слов'ян. Саме на цій основі склались традиції української культури, зокрема філософської думки, що проявились у специфічних рисах філософствування українців. Проте, сьогодні ще відсутнє глибоке, всебічне, системне вивчення, осмислення того передфілософського здобутку українського народу, яким є народний світогляд наших предків. А це, в свою чергу, обмежує більш повне пізнання духовної культури народу, відродження цілісного образу історії української філософії.

Тому й виникла проблема відродження і збереження з минулого того, що є невід'ємним складником нашої національної свідомості. Встановлення органічного зв'язку сучасного з історичним минулим є сьогодні нагальною потребою, закономірним явищем національного відродження українського народу і мусить зайняти належне місце у цьому процесі.

Науковий інтерес представляють сьогодні ті міфо-релігійні уявлення про граничні підстави людського буття, що мали місце у давньоукраїнській культурі. Саме вони несли в собі філософію вічного життя, обожнювання природного начала Всесвіту, радість існування на Землі тощо. Повага наших предків до природи, єдність з нею, глибокий зміст їх вірувань повинні допомогти сьогодні людству зрозуміти закономірності зв'язку природи й людини, виробити такі стосунки з нею, які були б направлені на гармонізацію душі й тіла, людини й космосу.

Актуально звучить твердження про те, що народний світогляд справив величезний вплив на становлення і розвиток християнської віри в Україні. Тим більше, коли сьогодні відношення до релігії набуває іншого смислового значення, релігія починає сприйматись як нормальне

явище, тому й об'єктивне висвітлення процесу взаємодії різних релігійних, як сучасних, так і традиційних світоглядних напрямків, сприяє формуванню національної свідомості, відтворенню національного духу.

Повернення до традиційної віри наших предків є нелегкою справою, та й неможливо відновити все знищене, так само, як і неможливо, та й непотрібно відкидати все те, що потім, на протязі тисячоліть було впроваджене й стало невід'ємною часткою духовного життя нашого народу. Але безперечним є те, що необхідно пам'ятати свою історію, частіше звертатись до витоків нашого життя, до нашого духовного скарбу.

Стан та рівень розробки проблеми. При написанні роботи автор працювала з різноманітними науковими працями, що належать представникам різних підрозділів гуманітарного знання. Варто зазначити, що у XIX-XX ст. міфологія була і залишається пріоритетною темою не тільки серед зарубіжних та вітчизняних філософів /Ф.Кессіді, О.Лосев, М.Попович, Ф.Шеллінг/, але також і серед етнологів/ В.Вундт, Е.Дюркгейм, К.Леві-Брюль, Б.Малиновський, Г.Спенсер, Е.Тейлор, Дж.Фрезер/, релігієзнавців /В.Богораз, М.Боголюбов, Т.Буткевич, О.Золотарьов, О.Мень, С.Токарев, М.Шахнович, Л.Штенберг/, лінгвістів /Я. та В.Грімм, А.Кун, В.Манхардт, М.Мюллер/, символістів /Е.Кассієр, О.Фрейденберг/, психоаналітиків /К.Юнг, З.Фрейд/, структуралістів /К.Леві-Стросс, Ж.Дюземіль/ та культурологів /Е.Мелетинський, І.Д'яконов/. Однак, потрібно сказати, що хоча міфологічна проблематика знайшла широке висвітлення в філософській, культурологічній, етнографічній та психологічній літературі, проте українська міфологія ще не отримала систематичного аналізу і потрібної оцінки.

Наукове дослідження української міфології розпочалося у другій половині XIX - початку XX ст. Саме в цей період завершувався тривалий процес накопичення емпіричного матеріалу, який дав ґрунтовні

подальшій його систематизації, освоювався прогресивний метод порівняльного аналізу, створювалися різні наукові напрями і школи. В даний період виходять наукові матеріали /статті, доповіді, реферати, книги/ з міфології, які певною мірою упорядкували матеріали з української міфології.

Це, зокрема, праці відомих вітчизняних етнологів, мовознавців, істориків, філософів XIX - початку XX ст.: Є.Анічкова, О.Афанас'єва, В.Антоновича, І.Беньківського, Л.Булаховського, Г.Булашева, М.Гальковського, Г.Глінки, В.Гнатюка, Я.Головацького, М.Гоголя, В.Дашкевича, І.Державіна, М.Драгоманова, П.Єфименка, П.Житецького, Д.Зеленіна, Л.Калмачевського, М.Костомарова, А.Котляревського, П.Куліша, М.Максимовича, М.Маркевича, В.Мирадовича, І.Нечуй-Левицького, О.Потебні, Т.Рильського, П.Сементовського, І.Срезневського, Г.Сковороди, М.Сумцова, Д.Чижевського, А.Чепи, В.Шухевича, О.Фамінцева, І.Франка, Д.Щербаківського, П.Юркевича, Х.Яшуржинського та ін.

Заслугують на особливу увагу праці істориків та культурологів XX ст.: М.Відейка, М.Грушевського, М.Брайчевського, Я.Боровського, О.Братко-Кутинського, В.Петрова, Б.Рібакова, П.Толочка, Д.Телегіна, М.Чмихова, Д.Яворницького та ін., де розглядається комплекс проблем, пов'язаних з визначенням специфіки язичницького мислення.

Не дивлячись на велику кількість наукових досліджень, присвячених проблемам дохристиянського світогляду та віруванням давнього населення України, чимало питань проблеми так і залишилися поза увагою дослідників, зокрема, сьогодні недостатньо вивченим залишається феномен народного світогляду українців, який дає можливість пізнання духовної культури загалом, її глибин, витоків, а також вплив народного світогляду на українську філософську традицію. Складність цієї проблеми полягає в тому, що філософський аналіз специфіки прадавнього народного світогляду передбачає дослідження великої кількості матеріалів виключно нефілософських явищ / усних

переказів, народних звичаїв та обрядів, пісень, казок та легенд, які є досить цінними джерелами про дохристиянські вірування українців.

Однак, важливо зауважити, що матеріалістичний світогляд ХХ ст., звужив до мінімуму всякі наукові дослідження з міфології, котра трактувалась як примітивне пережиткове явище культури. Вітчизняним вченим у досить складних умовах доводилося вивчати історію філософської думки свого народу. Тому не всі праці відомих філософів, істориків, народознавців, етнографів, фольклористів побачили світ. Ми недолицуємося й частини доробку В.Гнатюка, П.Іванова, В.Милародовича М.Маркевича, І.Франка. Вітчизняні вчені тільки тепер одержали змогу не тільки вести науковий пошук, а й оприлюднити результати своїх розвідок. Однак, попри всі труднощі справжні дослідження минулого України тривали не тільки на теренах України, але й за її межами. Значний доробок у розробку даної проблеми внесли вчені української діаспори: О.Кульчицький, І.Огієнко, Я.Оріон, Л.Силенко, Д.Чижевський та ін.

Помітним явищем стали наукові дослідження, присвячені світоглядній проблематиці, які в основному належать вченим київської філософської школи, що представлена такими іменами, як В.Андрущенко, Є.Бистрицький, С.Кримський, В.Крисаченко, М.Михальченко, А.Лой, В.Нічик, М.Попович, В.Табачківський, В.Шинкарук, О.Яценко та ін. Значний внесок у розробці зазначеної проблеми належить працям І.Бичка, В.Горського, В.Зоца, які прослідковують формування національних форм філософської культури Київської Русі.

В останній час з друку вийшли наукові та науково-методичні дослідження, присвячені аналізу історії філософії України, окремим її періодам, зокрема періоду становлення і формування вітчизняної філософської думки. Це роботи А.Бичко, І.Бойченко, Ю.Вільчинського, А.Глушака, Т.Голіченко, А.Голуба, Д.Земніна, В.Лісового, Б.Лобовика, Г.Лозко, І.Огородника, В.Пшеничнюка, М.Русина, Ю.Федіва та ін.

Об'єкт дослідження - давньослов'янський народний світогляд.

Предмет дослідження - передфілософські уявлення та вірування давніх слов'ян та їх вплив на становлення української філософської думки.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз давньослов'янського народного світогляду як витoku української філософської думки, його впливу на формування традиційних рис вітчизняної філософії. Дана мета обумовила необхідність виконання таких конкретних завдань:

- встановити органічний зв'язок сучасного національного відродження вітчизняної філософської думки з передфілософськими уявленнями давніх слов'ян, показати, що становлення філософії не є одноразовим актом;

- здійснити аналіз складних і суперечливих етногенетичних і етнокультурних процесів, що стали передумовою формування світогляду праукраїнської людності;

- простежити становлення міфології як першої форми самоусвідомлення давнього слов'янства і дати аналіз передфілософським утворенням, які були наявними у міфо-релігійному світогляді наших предків;

- виявити особливості та характерні риси міфо-релігійного світогляду праукраїнців;

- показати, що народний світогляд, який сформувався у давньослов'янський період, є важливим складником національної свідомості українців і що навіть в умовах двовір'я і пізніше в часи жорстокого тиску збереглися його основні складники;

- відзначити, що необхідно пам'ятати і зберігати наше минуле, яке складає фундамент свідомості нації, об'єктивно відтворювати розвиток духовності нашого народу, зокрема його філософської культури.

Теоретико - методологічну основу дисертаційного дослідження складала теоретичні та методологічні розробки філософів. Автор також використовувала класичну спадщину зарубіжних філософських, психологічних та соціологічних концепцій міфу і релігії та праць сучасних дослідників цієї проблеми /етнологів, культурологів, істориків релігії тощо/. У дисертаційному дослідженні використані загальні методологічні принципи, зокрема принципи об'єктивності, історизму та плюралізму, загального зв'язку і розвитку, причинності тощо.

Наукова новизна дослідження. В дисертації на основі аналізу дофілософського світогляду доведено, що українська національна філософія, маючи свої витoki і коріння в прадавньому міфо-релігійному світогляді, зберегла свої специфічні риси і характерні особливості, які формувалися на основі етногенетичних, етнокультурних процесів у житті давнього слов'янства. Виходячи з цього, в дослідженні сформульовані положення, які містять в собі елементи наукової новизни і виносяться на захист:

- аналіз етногенезу і етнокультурних процесів давнього слов'янства дає підстави стверджувати, що початки його світоглядної свідомості сягають глибокої давнини. В етнокультурі первісного періоду закована самобутність української культури, формувався характерний для нашого народу спосіб світосприйняття і світорозуміння;

- обгрунтовано, що давньослов'янський народний світогляд є органічним складником історії філософської думки українського народу і що відтворення цілісного образу національної філософії можливе при умові вияснення її складової, якою є передфілософське уявлення давніх слов'ян;

- виявлено, що в народному світогляді давніх русичів на основі світоглядної міфо-релігійної системи, ще задовго до хрещення Русі та появи писемності створювалися перші передфілософські утворення, формувалося "філософське" мислення /наявність ірраціональних

космологічних уявлень, культів, пов'язаних з анімізмом і домашнім вогнищем, з мисливською магією, вірою у воскресіння тощо/. Знання наших предків про основні закономірності світотворення і світобудови виражались у персоніфікованій формі, в уособленні космотворчих сил в образах богів;

- виявлені і обгрунтовані характерні особливості української міфології / пантеїзм, політеїзм, анімізм, анімітизм, антропоморфізм /, та специфічні риси / синкретичність, традиційність, стабільність, речовий характер світосприйняття, відсутність чіткої логічної ієрархії між конкретним і абстрактним, причиною та наслідком /;

- досліджуючи еволюцію міфо-релігійного світогляду робиться висновок, що подальший розвиток язичництва закономірно прийшов би до створення власної незапозиченої релігійної системи;

- доведено, що відродження традиційної народної віри не може заперечувати інші, навіть протилежні, напрямки, які склалися і стали важливим компонентом української культури, зокрема філософії. Безпідставними є спроби як прихильників Рун-віри применшити роль християнства, так і негативне ставлення останніх щодо дохристиянських вірувань. Ці світогляди, як джерела і складові, є однаково важливими для української філософської думки.

Теоретичне та практичне значення роботи. Результати проведеної роботи мають теоретичне і практичне значення і можуть бути використані в подальшому дослідженні проблем філософії, при вивченні історії вітчизняної філософії. Матеріали дослідження можуть бути широко використані в лекційних курсах з філософії, історії української філософії, соціальної філософії, історії та теорії культури, народознавства, а також при підготовці навчально - методичних посібників з цих дисциплін.

Апробація роботи. Основні результати дослідження викладені в публікаціях і доповідались на наукових конференціях професорсько-

викладацького складу УДПУ ім.М.П. Драгоманова. З основними ідеями дисертації автор виступала на: Філософських читаннях, присвячених пам'яті П.Юркевича / травень, 1996 р., м.Київ /, науково - практичній конференції "Сучасна гуманітарна освіта: стан і перспективи" / вересень, 1996 р., м.Чернівці /, науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті М.С.Грушевського / жовтень, 1996 р., м.Київ /.

Структура та об'єм роботи. Структура роботи обумовлена логікою дослідження, його метою та завданнями. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, заключення та списку літератури. Загальний обсяг дисертації - 158 ст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, характеризується ступінь її наукової розробки, визначається мета і завдання дослідження, наукова новизна та теоретико-методологічна основа, теоретична і практична значимість, представлені дані про апробацію, структуру та об'єм роботи.

Перший розділ дисертаційного дослідження - "*Етнокультурні передумови формування світогляду праукраїнської людності*" присвячений аналізу етногенетичних і етнокультурних процесів давньослов'янського народу, їх впливу на формування світогляду.

Відзначається, що етногенез українського народу був досить складним і тривалим, і що в етногенетичних та етнокультурних процесах, що відбувалися в Україні, виділяється ряд етапів.

Розглядаючи визначне явище загальнолюдського історичного розвитку суспільств періоду "дитинства цивілізації" - трипільську культуру перших хліборобів-скотарів, зазначається, що її місце у світовому культурному розвитку ще чітко не визначено.

Автор звертає увагу на виняткову і аргументовану систему доказів визначальної ролі трипільської культури у формуванні сучасного населення України. Саме трипільці-орії, будучи субстратом українського народу, заклали основи нашого національного світогляду й витворили ті своєрідні традиції, яких немає в інших народів та наших теперішніх сусідів і які значною мірою збереглися в українському народі до наших днів.

Слід також врахувати, що на межі III - II тис. до н.е. виникає нова післятрипільська культура. Одним з представників пізнього етапу цієї культури були племена, відомі в історії як кімерійці. Доречно зауважити, що у кімерійській культурі є багато властивих рис, успадкованих нею від попередніх культур України.

Щодо скіфського етапу, то потрібно сказати, що саме у незовсім зрозумілому для сучасної науки скіфському етносі більшість дослідників вбачають пращурів українців. Початок скіфської епохи представлений в археології чорноліською культурою, в якій яскраво виділяються риси, які успадкували українці. На схід від скіфських володінь жили скотарські племена сарматів (савроматів). Побут і звичаї обох народів були близькими, адже походження їх спільне і має глибокі давнини - від племен зрубної культури.

Автор дисертації вважає, що у питанні щодо походження слов'ян слід виділити кілька вузлових проблем, які, до речі, викликають жваві дискусії впродовж багатьох років, а саме: проблема слов'янської прабатьківщини (тобто визначення території, де відбувався процес формування слов'янського народу), визначення часу, коли слов'янство вперше виступило на історичній арені як єдина етнічна спільність, основні етапи й напрямки слов'янського розселення, стосунки із сусідніми неслов'янськими народами тощо.

За довгий час свого становлення слов'яни пройшли кілька етапів. Одним з таких була зарубинеська доба / кінець III ст. до н.е. - III ст. н.е. /

Серед фахівців поширені три гіпотези походження зарубинецької культури: 1) автохтонна / В.Хвойка, М.Ростовцев, В.Даниленко, О.Тероножкін та ін./; 2) міграційна / П.Рейнеке, О.Смирнов, М.Тиханова, Ю.Кухаренко, К.Каспарова та ін./; 3) інтеграційна / П.Третяков, В.Сєдов та ін./

Близько середини III ст. н.е. на Придніпров'ї і Подністров'ї виникає черняхівська культура. Сучасні археологи висловили обгрунтовану думку про те, що слов'янські племена черняхівської культури називалися антами. У VI - VII ст. анти та славини з лісостепової зони України розселились на Балкани, у Подунав'я та басейни Ельби та Одера, започаткували південну гілку слов'янства. В цей же час на північ між Дніпром та Десною і на схід на Верхній Дінець та на Дон розселились слов'яни Середнього Подніпров'я. Переважна більшість дослідників саме з цими подіями пов'язує розпад слов'янської спільноти і початок формування окремих слов'янських народів. В цей час зароджується і праукраїнський етнос. Зародками слов'янських культур вважають лужницьку, пшеворську, зарубинецьку, черняхівську, празьку, корчацьку, луко-райковецьку, роменсько-боршевську та інші археологічні культури.

Сьогодні нові дослідження вчених змінюють наші уявлення про формування українського етносу. Нині вже є безліч археологічних та лінгвістичних фактів, а також наукових досліджень, які засвідчують:

1. Етнічне виділення українців з маси слов'янських народів відбулося не внаслідок розпаду держави Київська Русь, а шляхом культурної і політичної консолідації слов'янства, яке завершилося у IX ст. створенням держави Київська Русь.

2. Більшість вчених визнає спадкоємний зв'язок українців з людиною Київської Русі.

3. Культурний генофонд краю не переривався протягом тривалих війн, поневолень та лихоліть, які випали на долю нашого народу.

Звичайно, наші пращури, які протягом тривалого часу проживали на спадкоємних українських землях, мали певні відмінності в побуті, обрядах, одязі, ремеслах - і це цілком зрозуміле явище, бо воно обумовлене досить своєрідною геологічною будовою нашої України та характером її історичного розвитку. Вся подальша доба розвитку сучасного слов'янства пов'язана безпосередньо з існуванням Київської Русі.

Питання спадкоємства культурних, духовних, політичних надбань Київської Русі є ключовим в історії Східної Європи. Зокрема, нагальною потребою у справі вивчення етногенезу українців є визначення етнічної приналежності держави Русь, щодо якої висловлювалися різні погляди.

Зазначається, що переважна більшість зарубіжних та українських славістів визнає спадкоємний зв'язок українців з Руссю. Як бачимо, українська народність пройшла тривалий і складний шлях історичного розвитку.

Отже, глибоке і всебічне дослідження проблеми формування української народності можливе лише на шляхах інтеграції творчих зусиль усіх вчених: філософів, істориків, економістів, етнографів, фольклористів, літературознавців, оскільки результати їх наукових досліджень доповнюють один одного, розширюють і поглиблюють розуміння складних й суперечливих етнічних процесів, допомагають зберегти й відродити свою національну культуру, свій національний світогляд, який знайшов свій вияв у національній українській філософії.

У другому розділі - *"Становлення міфології як першої форми самоусвідомлення давнього слов'янства"* аналізуються основні тенденції становлення й функціонування міфологічного світосприйняття наших предків. Відзначається, що надзвичайно важко дати характеристику українській міфології тому, що відомостей про неї занадто мало, і причин тому багато. В першу чергу, слід зазначити, що розвиток міфології наших предків був перерваний зенацька і вона не

була зафіксована у сталій літературній традиції, як, скажімо, давньогрецька або давньоіндійська, бо у боротьбі з "поганством" були знищені безцінні пам'ятники мистецтва стародавнього язичницького світу. Тому філософський аналіз специфіки міфологічного світосприйняття наших предків передбачає звернення до велетенського масиву нефілософських явищ - усних переказів, народних звичаїв та обрядів, пісень, казок та легенд, котрі є досить цінними джерелами, які відчутно допомагають простежити становлення міфології як першої форми самоусвідомлення давнього слов'янства.

Досліджуючи язичницьку міфологію, автор у своїй дисертації звертається до феномену міфу, який був одним із перших продуктів самоусвідомлення людини у світі, коли вона ще не виленовувала себе з природи, не протистояла соціуму і природі.

Характеризуючи міфологію давніх русичів, варто зазначити що це не роздуми про світ, а спроба посісти своє місце у світі. Це своєрідна система фантастичних уявлень людини про навколишній світ, в якому вона ще тотожня з природою. У цей період людина ще вільна від розумового визначення речей, вона не відокремлює своє життя від космосу, сприймає все як таке, що перебуває у живому взаємозв'язку й активній взаємодії між собою і з людиною. Міфологічне бачення світу, властиве для первісних етапів розвитку людського суспільства, не знало абстрактних понять, тобто дійсність була образною, конкретною, не мала поділу на підрозділи та частини, не було розуміння якісної специфіки речі та процесу, речі та властивості. У цей період людської історії думка і дії злиті, а мислення було асоціативним, воно зберігало риси дифузності та нерозділеності, було майже невід'ємним від емоційної сфери. Для розуміння міфологічного мислення величезне значення має співвідношення суб'єкта і об'єкта, які мислились зливо.

Українська міфологія ілюструвала прагнення людини пояснити і упорядкувати оточуючий світ, розкрити єдність людини і природи. Автор

зазначає, що українські міфи, маючи багато спільного з міфами інших народів, характерні тим, що вони надзвичайно природні. Народ творив образи богів відповідно до свого смаку і психологічного характеру, тому тематика українських міфів мала виразний національний колорит і художньообразну своєрідність і складала цілий ряд циклів: космогонічні (про виникнення Всесвіту), антропогенетичні (про створення людини), теологічні (про богів) та ін.

Зазначається, що головним атрибутом міфологічного світогляду є пантеїзм. Тобто, в прадавній вірі українців природа, природні стихії поставали як божественні, набували сакрального характеру. Обоювання всіх небесних світил та явищ природи, поклоніння багатьом богам /політеїзм/ є ще однією характерною особливістю українського міфологічного світогляду. Дохристиянським віруванням також були характерні анімізм /віра в загальне одухотворення/, анімізм /оживлення/, та антропоморфізм /олюднення/.

Найвиразніше анімістичними віруваннями позначена українська демонологія, яка знаходила відображення у фольклорі - казках, піснях, народній обрядовості, в народних уявленнях, тощо. Із традиціями міфологічного мислення пов'язані численні елементи давніх передхристиянських вірувань та культів / культ вогню, води, Землі, Сонця, зірок та ін. /, які були властиві для первісних етапів розвитку людського суспільства.

Отже, характерними рисами міфологічного світовідчуття є: синкретичність, традиційність, стабільність, речовий характер світосприйняття, відсутність чіткої логічної ієрархії між конкретним і абстрактним, причиною та наслідком.

Аналіз найбільш віддалених часів нашої історії переконливо свідчить про те, що наші предки створили складну систему міфологічного розуміння світу, яка давала їм можливість розуміти досить складні, навіть небезпечні факти та явища навколишнього світу.

У третьому розділі - "Міфо-релігійний світогляд наших предків: особливості та характерні риси" відзначається, що з ранніх кроків свого розвитку міфологія, зрощуючись з релігійними обрядами складала суттєву частину релігійних вірувань, і будучи первісною світоглядною формою, містила в собі в нерозчленованому, зародковому /синкретичному/ вигляді не тільки релігію, а й мистецтво, науку, мораль, філософію.

Аналізуючи питання про співвідношення міфології та релігії, автор проводить думку, що без міфології неможливо зрозуміти релігію тому що остання не створює тих фрагментів, з яких складається, а перекомбінує окремі елементи того матеріалу, який відтепер служить її власним матеріалом. Наголошується, що міфологія, хоча й відігравала досить важливу роль в історії релігії, постачаючи матеріал для самого змісту релігійних вірувань, однак, вона не могла бути її самою основною стороною, бо вона як і на ранніх, так і на пізніх етапах історичного розвитку, іноді може зберігати незалежність від релігії. Проте це не дає нам ніяких підстав для протиставлення міфології та релігії.

Феномен релігії пов'язаний безпосередньо з завершенням процесу антропогенезу, з появою другої сигнальної системи, а також з певним рівнем розвитку людського інтелекту у вигляді зародків теоретичного мислення, що дали можливість відриву думки від дійсності, обумовили розпад первісної комплексності уявлень та виникнення нової риси - віддаленості предметів зовнішнього світу. Стає видимою не космічна, а земна гріхозна людина. Виникає поняття бога, як вищої по відношенню до земної людини сили, який стоїть поза і над людиною, він починає функціонувати на рівні об'єкта, а це звичайно, викликало дистанцію між людиною і богом.

Наголошується, що сам процес заміни тотемів богами привів до великих наслідків. Починають формуватися перші поняття, в природі немає більше аморфності, відбувається розпад безликої множинності на

складові частини та з'являється уявлення про одиничність. Також спостерігається процес понятійної абстракції, каузальності, якісної відмінності, що ведуть до етизування. Взагалі, слід відмітити, що релігія стає собою коли виникає етика, коли з'являється оцінка, конкретне набуває абстрактного характеру, а просторові категорії перетворюються на етичні. І якщо боги продовжують носити просторовий характер, то це ще не релігія, а тотемічне сприйняття. Релігія виникає як результат якісного розмежування святості і нечестя, добра і зла. У релігії мовна, речова і дійова частини вже відокремлені. Міфотворчість, як безпосереднє сприйняття дійсності, також зникає. Міфи набувають характеру священних сказань, вони сакралізуються, зазнаючи каулізації та етизації, виражаючи свою генетичну суть, стають незалежними від прямого розуміння і перетворюються на оповіді, перекази, священні слова, зберігаючи свою традиційну структуру.

Автор стверджує, що такі ж процеси у становленні нового типу світогляду характерні і для української передхристиянської релігії. Однак є й свої специфічні особливості і дати їм науковий аналіз надзвичайно важко, бо до нас дійшло дуже мало відомостей про нашу стару релігію.

Релігійна свідомість українців формувалася на ґрунті найдавніших уявлень про Всесвіт, які залишили нам у спадок попередні цивілізації, а саме: трипільська, скіфська, слов'янська.

Прадавньою вірою наших предків було язичництво, що являло собою величезний комплекс первісних вірувань, поглядів і обрядів, витворених протягом багатьох століть. Пантеон богів наших предків був дуже багатий і мав місцеву характеристику. Образи богів, що відображали космогонічні сили формували світогляд, мислення, зовнішній і внутрішній світи наших предків.

Потрібно сказати, що сьогодні досить важко відродити величезний пантеон міфічних героїв і персонажів, що їх створила поетична уява праукраїнців. Він вражає своєю розмаїтністю та великою кількістю.

Тодішній міфо-релігійний світогляд нашого народу мав у своїй основі культ природи, який змінив культ предків, тому переважна більшість богів опікує природу, худобу, воду, ліси тощо.

Далі у дослідженні розглядаються найбільш характерні риси давньоруського язичництва. Відзначається, що релігійний світогляд, космологічні погляди та вірування стародавніх українців протягом тисячоліть зазнали великих змін.

Досліджуючи еволюцію міфо-релігійного світогляду давнього слов'янства підкреслюється, що специфікою язичницького комплексу є своєрідний характер його еволюції, який проявляється в тому, що в історії язичництва ми спостерігаємо не заміну старого новим, а нашарування нового на старе.

Стислий огляд ідеологічних начал та соціального підґрунтя, які визначили напрям формування світогляду нашого етносу, свідчить про їхню повну відповідальність реальним законам космосу. Відповідність, природньо, обумовила високий духовний рівень і релігійність праукраїнської людності. Під впливом релігії формувалося етнічне, а згодом і національне мислення, що відбулося в народних звичаях, легендах, піснях, мові.

Досліджуючи міфо-релігійний світогляд наших предків, ми побачили, що він зазнав великих змін протягом тисячоліть свого розвитку. Язичницькі вірування нашого народу пройшли певні етапи розвитку, аналіз яких дає змогу зробити дуже важливий висновок: язичницькі вірування розвивалися в бік абстрагування та уніфікації образу шановуваних сил.

Сучасні дослідження доводять, що язичницька релігія давніх слов'ян була досить розвиненою. Те коло світоглядних проблем, які ми знаходимо у пам'ятниках давньоруської культури, дають право переконатись в тому, що вона мала власну філософську позицію. Серед проблем, що становлять філософсько-світоглядний ґрунт можна

виділити проблеми буття, уявлення про Всесвіт, про людину, її місце в світі, смисл буття та щастя, життя і смерті, розуміння добра і зла та ін.

Виникнення перших філософських ідей давніх русичів відбувалося не на голому місці. Це був закономірний процес формування світогляду з певними етапами його розвитку і тісною спадковістю між ними.

Деякі елементи "філософського" осмислення природи і людського життя були вже наявні у народному світогляді східнослов'янських племен задовго до хрещення Русі. На основі першої світоглядної самобутньої міфо-релігійної системи створювались перші передфілософські утворення, які були зумовлені в значній мірі характером і способом діяльності, побуту давніх українців. Формувався свій стиль життя і мислення, вироблялись характерні орієнтації на освоєння світу, своя національна культура.

Четвертий розділ - "Двовір'я як форма існування протилежних світоглядів та проблема відродження традиційної народної віри". Завдання дисертаційного дослідження вимагають необхідності показати вплив народного світогляду на подальший розвиток української філософської думки. Це й стосується періоду становлення християнського світогляду, його взаємин з давньослов'янським народним світоглядом, який ще й нині зберіг свої характерні риси і особливості.

Характеризуючи розвиток світоглядної культури Київської Русі, автор відзначає, що у свідомості народу на протязі багатьох століть існувало / та й досі існує / сполучення язичницьких і християнських світоглядних елементів - двовір'я, яке в науці отримало назву православно-язичницький синкретизм.

У даному дослідженні двовір'я не визначається як наявність паралельного існування язичництва та християнства і не трактується як механічне об'єднання двох світоглядних напрямків. Під двовір'ям розуміється поєднання, сполучення, злиття різноманітних світоглядних елементів як язичницьких, так і християнських, які творять нову

цілісність. Зазначається, що в Київській Русі "зіткнення" двох світоглядних напрямків мало специфічний характер, а саме: нова ідеологія, "зіткнувшись" зі старою, язичницькою, не знищила її і не відкинула, а поєдналася, злилася з нею, з її традиціями, міфологією, утворюючи ту основу, завдяки якій виступили перші паростки нової християнсько-візантійської культури й нового світогляду. Язичництво стало як підґрунтям, на якому склались і вирости релігії нової ери, включаючи і християнство, так і засобом засвоєння нових культурних та світоглядних цінностей.

Зазначається, що нова віра сприймалась нацими предками формально, тільки з боку зовнішніх рис її культу, зберігаючи суттєві канони змісту, старої віри. Тому нелегко, навіть неможливо було відректись, забути прадавню віру і прищепити українцям чужу ідею, бо невід'ємними субстанціями народного життя наших пращурів та чинниками їхньої душі була природа, землеробська культура.

Далі в роботі характеризуються міфологічна та християнська концепції світу та людини. Виявляються основні відмінності між язичницьким і християнським світоглядами, що були протилежними.

Таким чином, двовір'я як форма компромісного існування різних світоглядних концепцій, збереглося у свідомості українського народу на протязі всієї історії і наклало свій вираз, як на практичну діяльність, так і на розвиток філософсько-світоглядних ідей.

Говорячи про специфіку народного світогляду і його відображення у філософській свідомості, варто насамперед зупинитися на тих основних рисах світоглядного українського менталітету, який сформувався ще за часів дохристиянського періоду Київської Русі і знайшов своє продовження у подальшому розвитку української філософії, став традицією національного філософствування.

Процес формування українського народу, його національного характеру / "української душі" відбувався на терені автохтонної

землеробської культури, яка породжувала в його свідомості найхарактерніший архетип ласкавої, плодючої землі, рідної природи. Це знайшло своє відображення в творчості українських філософів у переконанні про "сродність" людині всього світу, в антеїзмі. Звідси природа, як макрокосм, відображає процеси, аналогічні людському світу - мікрокосму. В українській філософії найяскравіше ця риса виражена у творчості Г.Сковороди, М.Гоголя, П.Куліша, Т.Шевченка та ін.

Висока українська емоційність, чутливість як основні характерні риси української душі, її "кордоцентричність" сприяли формуванню такої тенденції в українській філософії, яка отримала назву "філософії серця" і виявилась в ній переважаючою, традиційною, стала виявом душі нашого народу, його духовності і самоусвідомлення. Це вчення найбільш повно і всебічно знайшло своє відображення в творчості П.Юркевича. Антропологізм в українській філософії поєднується з "кордоцентризмом", що найглибше проявився в українському романтизмі.

Властивий українському характеру з давніх давен індивідуалізм, повага до особистості та її свободи знайшли свій вияв у домінуванні екзистенціальних мотивів в українській філософській думці. Свою причетність до романтично-екзистенціального напрямку виявили у своїй творчості Т.Шевченко, П.Куліш, М.Гоголь, Л.Українка, М.Коцюбинський та ін., яким властиве типове екзистенціальне змалювання взаємин людини і природи, внутрішнього світу людини, її складних стосунків з оточуючим світом.

Український народ зростав у Божому покликанні, у глибокій релігійності, яка сягає у глибоку давнину. Релігійно-гуманістичною спрямованістю пронизана творчість перших мислителів Київської Русі - київських "книжників". Ці риси стають домінантними і в наступному розвитку української філософії - в філософсько-гуманістичній думці другої половини XIII - першої половини XVII ст.

Релігійний зміст складає основу філософських поглядів і стає традиційним у більшості українських мислителів XIX ст. Релігійним пафосом пронизані ідеї Кирило-Мефодіївського братства, філософського Просвітництва тощо. Сфера релігійних переживань не обминула й творчості таких видатних українських мислителів, як М.Гоголь, Т.Шевченко та ін. Традиції вітчизняної релігійної філософії продовжили представники професійної, так званої "академічної" філософії, яка сформувалась як філософська школа у Київській духовній семінарії - перший професор філософії в академії І.Скворцов, його учні та послідовники - В.Карпов, Й.Михневич, О.Новицький, П.Юркевич, П.Авсєнев, П.Ліницький.

Короткий аналіз характерних особливостей української філософії, що дається у роботі, дає право стверджувати, що в ній міцно закріпились прадавні традиції народного світогляду. Насичені релігійною сутністю антеїзм, екзистенціальність та кордоцентризм стали провідними домінантами в українській філософській думці, надали їй специфічного звучання.

Таким чином, на підставі розгляду головних особливостей та специфічних рис в роботі зроблено висновок про те, що розвиток будь-якої філософії тісно пов'язаний з розвитком нації, з її світоглядом. За своїм досвідним джерелом, за своєю своєрідністю філософія глибоко національна, вона знаходиться в тісному зв'язку з народною творчістю, мудрістю, з душею народу.

В заключенні автор прийшов до наступних висновків:

- існує органічний зв'язок сучасного національного відродження вітчизняної філософської думки з передфілософськими уявленнями давніх слов'ян;
- становлення вітчизняної філософії не можна пояснити без звертання до етногенетичних і етнокультурних процесів, які були основою формування народного світогляду давніх слов'ян;

- давньослов'янський народний світогляд є органічним складником історії філософської думки українського народу і відтворення цілісного образу національної філософії можливе при умові виявлення її складової, якою є передфілософські уявлення давніх слов'ян;

- українська філософія, крім спільних з іншими, має свої власні джерела становлення і є самобутнім національним культурним витвором, в якому закодований специфічний для нашого народу спосіб світосприймання та світорозуміння;

- відродження народної традиційної віри не може заперечувати наявність інших, навіть протилежних світоглядних напрямків, які склались і стали важливим компонентом української культури, зокрема філософії (наприклад, дохристиянські та християнські вірування). Обидва ці світогляди є однаково важливими для української філософської думки.

Головні положення дисертації викладені автором в публікаціях:

1. Ткаченко О.Я. Відродження народної традиційної віри як важливий фактор збереження духовності українського народу.// Сучасна гуманітарна освіта: стан і перспективи: Матеріали виступів науково-практичної конференції. - Чернівці, 1996. - 0,25 д.а. - с. 151-154.
2. Ткаченко О.Я. Дофілософські форми освоєння дійсності: міф та релігія // Філософія як складова сучасної педагогічної освіти: Збірник наукових статей. - Київ, Переяслав-Хмельницький, 1996. - 0,25 д.а. - с.8-11.
3. Ткаченко О.Я. Традиційні уявлення та вірування українців // Філософія як складова сучасної педагогічної освіти: Збірник наукових статей. - Київ, Переяслав-Хмельницький, 1996. -0,25 д.а.- с. 37-40.
4. Духовний скарб українського народу // ж. Ярославна. - Суми. 1996. № 4-5. - 0,25 д.а. /у співавторстві з Ю. Федівим. /
5. Ткаченко О.Я. Народний світогляд і традиції української філософської думки//Філософські читання, присвячені пам'яті П.Юркевича. Збірник наукових статей. - Київ, 1996. - 0,5 д.а.
6. Ткаченко О.Я. М. Грушевський про етнокультурне становлення українського народу // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої М. Грушевському.-Київ, 1996.-0,3д.а.

ANNOTATION

Tkachenko O.Y. Pre-Philosophical word outlook problem of sources of Ukrainian philosophical thought.

The thesis is submitted for the Candidate's degree qualification in Philosophy. Speciality 09.00.03 - Social of Philosophy and Philosophy of History. University named after Taras Shevchenko, Kyiv, 1997.

The manuscript is defended. Theses covers theretical analysis of forms of world outlook typical for uor ansestors in B.C. period. National world outlook has been studied, its specific character /panteism, polyteism, animism, animitisin, antropomorphism/ and peculiarities /traditional, stability and ets./, and its influence on formation of Ukrainian philosophical thought.

АННОТАЦІЯ

Ткаченко О.Я. Дофілософське мировоззрення: проблема истоков української філософської думки. Дисертація на соискание ученої степені кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 - соціальна філософія і філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

Захищається рукопис. Дисертація містить теретический аналіз дофілософських форм мировоззрення, присущих нашим предкам в дохристиянський період. Исследується народное мировоззрение, его характерные черты /пантеїзм, политеїзм, анімізм, анімітизм, антропоморфізм/ і специфіческие особенности /традиційність, стабільність і т.д./ і його вплив на формування української філософської думки.

Ключові слова: етнокультурні передумови, народний світогляд, міф, релігія, дофілософські уявлення, язичництво, двовір'я, традиційні уявлення та вірування.

Підп. до друку 12.07.91 Формат 60×84^{1/16}.
Папір друк. № 1 . Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 139 .
Умовн. фарбо-відб. 1,50 . Обл.-вид. арк. 10 .
Тираж 100 . Зам. № 72460 .

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

432504

WATER 2003

433504

AB 38.432

AB 38.432